

H.O. Lange-Prisen 2012 til Palle Ove Christiansen

Prismotivering

af *flv. miljø-, udenrigs-, kirke- og kulturminister, dr.phil. Per Stig Møller*

Seniorforsker, dr.phil. Palle Ove Christiansen, Dansk Folkemindesamling, får i dag denne store pris for værket *De forsvundne. Hedens sidste fortællere*.¹ Titlen minder jo ikke så lidt om og er sikkert inspireret af Carsten Jensens *Vi, de druknede*, for lige som Ærøs søfolk druknede på verdenshavene, druknede skikkelserne i Palle Ove Christiansens bog i tidens malstrøm. I den er forfatteren "på sporet af en svunden tid", og tiden, han er på sporet af, er tiden før heden efter 1864 blev opdyrket af Dalgas, og jernbanerne efter 1880 gravede sig ind til hver en by, som havde et rigsdagsmedlem. "Heden, ja, man tror det næppe, men kom selv bese den lidt ... skynd dig, kom om føje år, heden som en kornmark står", forudså H.C. Andersen, mens Blicher vandrede rundt blandt taterne i netop disse hedeegne, som bogen beskriver. Vindblæste, sandede, ufrugtbare jorder sled disse mennesker ned i deres små, ofte selvbyggede, snavsede rønner, hvor opvarmningen blev klaret af én ovn til alle dets beboere samt de få dyr, de havde formået at anskaffe sig.

Disse mennesker fik ikke mæle, for naturalisterne bragte dem ind i litteraturen med Henrik Pontoppidans "Fra hytterne", Jeppe Aakjærs "Da lampen tændtes", Johan Skjoldborgs "Fra Kragehuset" og Martin Andersen Nexøs "Pelle

Erobreren", men hos dem er de underkuede, uciviliserede og kulturløse. Det er de ikke hos Palle Ove Christiansen: "Jeg bryder mig ikke om, at bogen om dem bliver en fattigmandsbibel, hvor man på halvfjerdsragtigt marxistisk facon har ondt af folk i hytterne. Når man går tæt på dem, opdager man jo, at de er individualister! Det interessante er ikke, at de er fattige, men at de er skabende mennesker", siger Palle Ove Christiansen i anledning af bogen til *Weekendavisen*.² Hos ham er disse mennesker de sidste bærere af en almue- eller folkekultur, der forsvandt fra folkedybet, og med Svend Grundtvig og Evald Tang Kristensen gled ind i folkeminde-, folkeviser- og folkesagnlitteraturen. Og de er ingenlunde umælende, fantasiløse mennesker, men personer med evner til at underholde sig selv og forme deres sparsomme liv, så godt det nu kan lade sig gøre. Én bygger en fabelagtig fabelstenmur, en anden samler på alt mellem himmel og jord og ender som museumsmand i Herning, en tredje drejer keramik og giver sine vaser et græsk-antiktsving, en fjerde skriver lejlighedsvers, der var så eftertragtede i området, at de kom i glas og ramme i husene der på egnen.

Christiansens ærinde er at følge Evald Tang Kristensens utrættelige indsats for at møde disse sidste bærere af en uddøende, mundtlig folkekultur for at bringe den videre til eftertiden i skriftlig form.

Evald Tang Kristensen blev født i 1843. Han var skolelærer i Gjellerup, hvorfra han gik mod vest for at møde almuen med dens eventyr, sagn og sange fra gammel tid. Han bevægede sig rundt i området mellem Steen Steensen Blicher, der bragte heden og dens beboere ind i litteraturen, og Kaj Munk, der som jæger skød nogle af hedens sidste urhøns. Tak-

Per Stig Møller overrækker H.O. Lange-prisen 2013 til Palle Ove Christiansen. Foto: Søren Brissing, Fotografisk Atelier, Det Kongelige Bibliotek.

ket være sine optegnelser og gengivelser kom han i 1888 på Finansloven, opgav lærergerningen og flyttede til Hadsten, hvorfra han fortsatte sine ekskursioner ind i landet og fortiden. Han gik i al slags vejr, spiste den elendige mad, der bød sig. Dog smed han det brune sukker ud af munden, når værten ikke så det, for det havde de andre tygget på før ham. Han sov i seng med den fattige bondemand, mens konen lagde sig med alt sit tøj på gulvet ved siden af ovnen. Han fik lus og fnat og lopper. Som lægen Sigurd Rambusch skrev om disse senge: "Der findes en ubeskrivelig mængde lopper, der kan rejse sig som en sværm af sengen, når man slår dynen til side, og legemet bærer talløse mærker af deres bid. Lusen er ikke sjælden, og ikke aftagende, fnat heller ikke". Jo, "med renligheden var det dengang på de egne ilde bevendt", anførte

Evald selv i sine erindringer. Han gik mil efter mil og lod månen og stjernerne vise vej, mens sokkerne blev slidt op. Han krydsede vandløb og gik videre med våde bukser og støvler. Og når det faldt for, skrev han hjem til sin sure kone og beklagede både hendes og sin egen opførsel, inden de skiltes, hørte til børnene og længtes hjem. Han længtes dog ikke mere, end at han forlængede vandreturen, når han hørte, der var endnu en fortæller et sted i nærheden.

Ved at gå ud og samle gamle sange og sagn levede han op til hedeopdyrkeren Dalgas' motto efter 1864 om, at hvad udad tabes, skal indad vindes, og styrkede det sønderlemmede Danmarks indre kultur. Men først og fremmest efterlevede Evald Tang Kristensen den opfordring lænestolsantropologen Svend Grundtvig i 1854 udsendte i forordet til

bogen med den mundrette titel: *Gamle danske Minder i Folkemunde: folkeeventyr, folkeviser, folkesagn og andre rester af fortidens digtning og tro, som de endnu leve i det danske folks erindring*. I dette forord skrev Svend Grundtvig: "Der er ikke et sogn, ikke en by, ja vel næppe et hus i hele Danmarks rige, uden at der jo bor et eller andet minde fra gamle dage: et gammelt eventyr, et og andet sagn, eller som vore fædre kaldte sligt: gammel snak og tale". Ved at gå ud og finde dette, vil man give de kommende slægter "et levende billede af de henfarne tider", fortsætter han og finder tiden inde til at få dem "reddet fra den truende glemsel". Derfor opfordrer han læseren til at gå ud og drive klapjagt "efter gamle minder over hele landet" og skrive dem op, men, føjer han til: "jeg vilde dog dertil endnu føje det forslag, at man vilde betro mig sådanne opskrifter, som jeg da vilde sørge for efterhånden blev trykte ...".

Det er denne opfordring Evald Tang Kristensen følger. Han tager Svend Grundtvig på ordet og går på klapjagt blandt hedens beboere for at få dem til at fortælle eventyr og synge gamle viser. Han er i tæt kontakt med Grundtvig, som får udbygget sine værker med Tang Kristensens optegnelser. Her er hidtil ukendte folkeviser og varianter af kendte. Her er nye eventyr og variationer over de kendte eventyr-temaer. Mændene fortæller eventyrerne, og kvinderne synger sangene. Mænd er jo heller ikke så poetiske som kvinder.

I sin bog går Palle Ove Christiansen den samme tur, som Evald Tang Kristensen gik i november-december 1873. Han finder de huse eller resterne af de huse, Tang Kristensen slog sig ned i, og hvor der intet mere er tilbage, står han på det forladte sted. Han genoptrykker

de fotografier, Tang Kristensen senere fik taget af fortællerne, som de sad og stod i deres hverdagstøj. Landskaberne gengiver han fra tidens malerier, fortrinsvis Hans Smidths, der dengang intet var værd, men nu sælges for høje priser. Og hvordan der ser ud nu, viser fotografen Henrik Saxgren os. Med stor kunst har han fra en selvkørende lift fotograferet husene og stederne, som de ser ud i dag. Så kan vi selv tage ud og bese dem lidt. I alt nåede Evald Tang Kristensen at besøge 3.300 mennesker på sine ture, hvorunder han nedskrev 3.000 viser, 1.000 melodier, 2.500 eventyr og 15.000 sagn. Palle Ove Christiansen nøjes med at lade os møde et dusin af disse mennesker, og han gengiver nogle af deres folkeviser og eventyr, således som Tang Kristensen optegnede dem.

Mens Svend Grundtvig var forskeren, der sad hjemme og komparerede de indsamlede tekster, var Evald Tang Kristensen feltforsker. Han var antropolog og etnolog af den slags, vi ellers først møder med Claude Lévy-Strauss og Margaret Mead. De tog også ud og boede blandt "de vilde" for at optegne deres sagn og myter og kortlægge deres måde at leve på. Også hos Tang Kristensen møder man ind imellem den tilgang, at almuen er på et udforsket, underudviklet stade. Om Jens Talund skriver han med noget, der lyder som en overraskelse: "Han er jo i det hele taget et meget udviklet menneske".

Ja, det var han så sandelig. Jens Talund fortalte en af de mest underfundige historier, "Rejsen til Klørhans", som både rummer Barnemordet i Betlehem og Rosenkrands' og Gyldenstjernes død i "Hamlet". Om Jens Talund skriver Palle Ove Christiansen: "Jens hørte til de tusinder af grovslidere, der gik navnløse gennem historien og i det skjulte gjorde

deres gerning. Mennesker, som kun bliver husket, hvis en interesseret tilfældigt kommer forbi”. Først kom Tang Kristensen forbi, og nu er Christiansen kommet forbi, og Jens vil blive husket. I det hele taget var disse almue-folk lige så forskellige, som vi mennesker nu engang er, selv om de levede i den samme elendighed eller nøjsomhed: “Alligevel var udmarks-folkene indbyrdes forskellige, hvad angik livssituationen og måden at slå sig igennem på ... Ligesom mange småbønder i dagens ulande befandt de sig i en form for fattigdomsfælde”, forklarer Palle Ove Christiansen. Og de slog sig igennem på forskellig vis, som nu den gamle enke, der blev overtaget af husets køber og skulle huses og bespises af denne, så længe hun levede. Hun levede 30 år mere. Det havde køber næppe regnet med. Andre gik på af-tægt hos deres børn, og atter andre endte i fattighusene, hvoraf et nu er bevaret som mini-museum.

Mens Evald Tang Kristensen vandrede rundt og snagede i deres skuffer og hjerne-kister, arbejdede tiden imod dem. Pietismen og Indre Mission bredte sig iblandt dem og fandt de gamle viser og eventyr hedenske og tilmed syndige. Nok fik han Johanne Kirstine Persdatter til at synge visen “Sallemand og hans moder”, hvor moderens medfødte, kvindelige syndighed er ved at føre til incest, hvis ikke det havde været for sønnen Sallemands

dyd. Men så var det også slut. Derefter gav Johanne sig til at skrive kristelige sange. Evald mærkede tydeligt, at han var oppe mod både tiden og missionen, som han betragtede som sin konkurrent, når det gjaldt almuekulturen. Mens han ville bevare den, ville missionen udslutte den, alt mens tiden tog den.

Derfor sukkede landsbylæreren og folkemindesamleren Tang Kristensen også over de nye tider, hvor almuen ville blive fremmedgjort, når folkekulturen døde ud. Denne pessimisme sammenfatter Palle Ove Christiansen således: “Tilværelsen ville blive meningsløs, når realiteterne gik op for folk, og de ville i Tang Kristensens øjne ende med at dulme sig selv i den ny tids materialisme med mad, kedsomhed, forlystelser og unødigt forbrug”. Og sandt er det jo, at sådan gik det for mange “aboriginals”, som antropologerne nåede at beskrive, før moderniteten tog dem, men jeg er nu ikke så sikker som Tang Kristensen på, at hedens beboeres liv var bedre og deres lykke større, dengang de levede uden mad, uden tid til at kede sig, uden forlystelser og uden unødigt forbrug, fordi de kun havde alt det nødvendigeste, hvis de overhovedet havde det. Den tid er ovre og er gået over i historien, hvor Evald Tang Kristensen og Palle Ove Christiansen med stor indsigt og dygtighed har fastholdt dem. Derfor er denne pris vel fortjent. Tillykke med den.

Noter

- 1 Palle Ove Christiansen & Else-Marie Kofod: *De forsvundne. Hedens sidste fortællere*. Gad, 2011, 238 s. Ill. Kr. 299,-
- 2 *Weekendavisen*, 10. juni 2012.